

PROBLÉM DIALEKTIKY PRÍRODY AKO ZVLÁŠTNEJ FILOZOFICKEJ DISCIPLÍNY

ELENA FILOVÁ

V sovietskom filozofickom časopise *Voprosy filosofii* sa rozvinula diskusia okolo návrhu G. V. Platonova a M. N. Rutkeviča,¹ aby sa sformovala samostatná filozofická disciplína — dialektika prírody. Potrebu takej disciplíny autori zdôvodňujú nevyhnutnosťou hlbšie rozpracúvať filozofické otázky prírodných vied v súčasnom období. Vychádzajú zo skutočností, že filozofické otázky prírodných vied fakticky jestvujú ako relatívne samostatná oblasť filozofie už teraz, a tak vlastne „dialektika prírody“, ktorá ich pojme do seba, svojím ustanovením za filozofickú disciplínu len upevní daný stav. Predmetom a metódou „dialektiky prírody“ sa autori návrhu širšie nezaoberajú, vymedzujú ho len rámcove podľa analógie s historickým materializmom. Podobne ako historický materializmus skúma najvšeobecnejšie zákony vývoja spoločnosti, „dialektika prírody“ by sa zaoberala najvšeobecnejšími zákonmi prírody, takými, ako je napr. zákon zachovania a premeny hmoty a energie.

Pôvodný návrh autorov v ďalšej diskusii podporil najmä N. V. Medvedev² a J. F. Askin.³ N. V. Medvedev sa sústreďuje hlavne na vymedzenie predmetu, obsahu dialektiky prírody ako samostatnej filozofickej disciplíny. Jej právo na existenciu pokladá za samozrejmé a vyslovuje presvedčenie, že prispeje k plánovitejšiemu a organizovanejšiemu nástupu v boji proti idealizmu v prírodných vedách. Predmetom dialektiky prírody podľa Medvedeva má byť skúmanie pôsobenia najvšeobecnejších zákonov dialektiky v prírode, vyjasnenie miesta a významu týchto zákonov v regulácii im podriadených prírodných procesov, analýza subordinácie prírodných zákonov, osvetlenie vzťahov a prechodov medzi jednotlivými formami pohybu hmoty ako aj vzťahov a vzájomného vplyvu medzi prírodou a ľudskou spoločnosťou. Napokon sem začleňuje aj skúmanie sporných prírodovedných problémov, ktoré majú určitý metodologický význam.

J. F. Askin sa viacej zamýšľa nad opodstatnenosťou dialektiky prírody ako samostatnej filozofickej vedy. Spolu s Platonovom a Rutkevičom je toho názoru, že ak dialektický materializmus pokladáme za vedu o najvšeobecnejších zákonoch prírody, spoločnosti a myslenia, tak je celkom prirodzené, že popri historickom materializme, ktorý skúma prejav najvšeobecnejších zákonov dialektiky v spoločnosti, a popri dialektickej logike, ktorá skúma ich prejavy a pôsobenie v ľudskom myslení, môže s rovnakým opodstatnením existovať dialektika prírody, ktorá bude skúmať prejavy zákonov dialektiky v prírode. V sformovaní sa takejto vedy vidí obohatenie filozofie. Súčasne však poukazuje na súvislosti medzi dialektikou prírody a ostatnými filozofickými disciplínami, na potrebu úzkej spolupráce medzi nimi.

Z takých istých teoretických pozícií vychádzajú pri obhajobe dialektiky prírody ako

¹ G. V. Platonov, M. N. Rutkevič, *O dialektike prírody kak filosofskoj nauke*. *Voprosy filosofii* (1963), č. 3.

² N. V. Medvedev, *K voprosu o dialektike prírody*. *Voprosy filosofii* (1964), č. 4.

³ J. F. Askin, *O meste filosofskich voprosov jestestvoznanija*. *Voprosy filosofii* (1964), č. 4.

samostatnej filozofickej vedy aj P. S. Zabolín, G. D. Kramer, T. Abdyldajev,⁴ A. V. Šugajlin,⁵ N. I. Suvorov.⁶ Všetci vidia v prírodných zákonoch konkretizáciu zákonov dialektiky a „dialektika prírody“ ako veda si má všimáť práve túto konkretizáciu. Odvolávajú sa na Engelsovu *Dialektiku prírody*, dokonca pripúšťajú, že navrhovaná „dialektika prírody“ by mala byť „naturfilozofiou“ „v novom marxistickom zmysle slova“. [Voprosy filosofii (1964), č. 6, 54.] V súlade s diferenciaciou prírodných vied by sa podľa nich mala diferencovať aj „dialektika prírody“ na dialektiku fyziky, chémie, geológie, biológie atď.

S kritickými pripomienkami proti návrhu G. V. Platonova a M. N. Rutkeviča vystúpili B. S. Griaznov, A. J. Jermolov, A. M. Koršunov, E. P. Nikitin,⁷ A. I. Verbin, F. K. Kočetkov⁸ a V. I. Malcev.⁹ Ich argumentácia sa sústreďuje okolo dvoch problémov: problému štruktúry marxistickej filozofie a miesta „dialektiky prírody“ v nej a okolo predmetu „dialektiky prírody“.

Griaznov a jeho spoluautori Verbin a Kočetkov dokazujú, že ak historický materializmus, dialektickú logiku a „dialektiku prírody“ máme pokladať za samostatné filozofické disciplíny, z ktorých každá skúma prejav najvšeobecnejších zákonov dialektiky v určitej oblasti (spoločnosti, myslení a v prírode), potom sa dialektický materializmus premení na prázdnu bezobsažnú schému. Taká koncepcia vyúsťuje v pluralistickom poňatí marxistickej filozofie, kde by dialektický materializmus predstavoval súhrn najvšeobecnejších téz a ostatné disciplíny by boli akýmiśi medzičlánkami medzi dialektickým materializmom a špeciálnymi vedami. Podľa nich „v princípe nie je možná taká situácia, keď zákon je predmetom skúmania jednej vedy a špecifikum jeho prejavu — predmetom druhej vedy“. [Voprosy filosofii (1964), č. 5, 40.] Viedlo by to k tomu, že by dialektický materializmus stratil svoj predmet. Také chápanie veľmi narúša jednotu marxistickej filozofie. Jej špecializáciu a diferenciaciu v súčasnosti aj v perspektíve je potrebné chápať celkom inak, než to predpokladá návrh na ustanovenie „dialektiky prírody“ za samostatnú filozofickú vedu.

Návrh G. V. Platonova a M. N. Rutkeviča podľa nich vychádza okrem iného z nie celkom správne pochopeného vzťahu všeobecného a špecifického. „Ani v jednom prípade nemožno obsah zákona redukovať iba na špecifický prejav všeobecnejšieho zákona“ (tamže, 41).

Verbin a Kočetkov priamo upozorňujú na nebezpečenstvo „naturfilozofie“, vyplývajúce z prediskutovaného návrhu a spojené s jednostranne ontologicky poňatým predmetom „dialektiky prírody“. Koncepcia navrhovateľov by v konečnom dôsledku vyústila v uzurpovaní predmetu prírodných vied „dialektikou prírody“, pričom samy prírodné vedy by boli odsúdené na holý empirizmus, na zbieranie faktov.

Teoreticky najhlbšie je prepracované stanovisko I. D. Pancchava a B. J. Pachomova,¹⁰

⁴ T. Abdyldajev, *Javljajetsa li dialektika prírody samostojatelnoj časťju marksistskoj filosofii*. Voprosy filosofii (1964), č. 6.

⁵ A. V. Šugajlin, *Za delnejšuju tvorčeskiju razrabotku filosofskich problem jestestvoznaniya sovremennogo*. Voprosy filosofii (1964), č. 6.

⁶ P. S. Zabolín, F. D. Kramer, N. I. Suvorov, *K voprosu o vydelenii „dialektički prírody“ v otnositelno samostojatelnoj razdel marksistskoj filosofii*. Voprosy filosofii (1964), č. 6.

⁷ B. S. Griaznov, A. J. Jermolov, A. M. Koršunov, E. P. Nikitin, *O meste filosofskich problem jestestvoznaniya v strukture marksistskoj filosofii*. Voprosy filosofii (1964), č. 5.

⁸ A. I. Verbin, F. K. Kočetkov, *Naši vozraženija*, Voprosy filosofii (1964), č. 5.

⁹ V. I. Malcev, *O meste i zadačach filosofskich voprosov jestestvoznaniya v marksistsko-leninskoi filosofii*. Voprosy filosofii (1964), č. 6.

¹⁰ I. D. Pancchava, B. J. Pachomov, *Predmet filosofskogo issledovanija v oblasti jestestvoznaniya*. Voprosy filosofii (1964), č. 3.

uverejnené medzi prvými diskusnými príspevkami. Za hlavné, čo si treba v tejto diskusii vyjasniť, pokladajú otázku, „akým spôsobom sa má filozof vyjadrovať o principiálnych otázkach prírodných vied, aby sa vyvaroval naturfilozofii“. [Voprosy filosofii (1964), č. 3, 51.] Predpokladalo to jasné vyčlenenie tých otázok prírodných vied, ktoré majú súčasne filozofickú povahu. A takými sú predovšetkým otázky týkajúce sa vzťahu hmoty a vedomia, subjektu a objektu. Na analýze diskusií o kvantovej mechanike autori ukazujú, aké sú to dôležité a zložité otázky a hlavne presvedčivo dokazujú, že tak ako ich nemôžu riešiť fyzici bez dôkladných filozofických znalostí, nemôžu ich riešiť ani filozofi bez osvojenia si základných poznatkov z kvantovej mechaniky. Vedecké poznanie má dve nerozlučne spojené stránky — odbornú a filozofickú a napredovať môže len pri tvorivom rozvíjaní a vzájomnom obohacovaní sa oboch.

Ciele, ktoré vytyčujú pre „dialektiku prírody“ Platonov a Rutkevič, sú oveľa užšie než okruh tých problémov, ktoré obyčajne nazývame filozofickými otázkami prírodných vied. Zatiaľ čo „dialektika prírody“ je vlastne iba komplexom ontologických otázok, vo filozofických otázkach prírodných vied rovnako dôležitou zložkou sú gnozeologické a metodologické otázky. Riešenie týchto otázok je v súčasnosti zvlášť naliehavé.

„Všeobecný obraz o stavbe a vývoji organického sveta, o vzájomnom spojení organizmov a prostredia, o vývoji foriem odrazu v živých telách... atď. možno nájsť v hociaktoej dobrej učebnici všeobecnej biológie. Čím bude biológia, aká bude jej všeobecnoteoretická a metodologická úroveň, ako tieto otázky z nej vyčleníme a zaradíme ich do druhej vedy?“ (Tamže, 57.)

Čím bude biológia a čím, resp. akou bude „dialektika prírody“, o tom si možno vytvoriť určitú predstavu na základe prvého pokusu o realizáciu prediskutovaného návrhu. Ide o zborník *Náčrt dialektiky živej prírody*.¹¹ Stačí si všimnúť názov jednotlivých kapitol a ich častí, aby sme sa presvedčili, že ide poväčšine o špeciálne biologické otázky, a to teoretické, tie najširšie, najvšeobecnejšie. Na také témy skutočne môžeme dnes nájsť mnoho odbornej teoretickej literatúry. Rozdiel medzi metódou, akou spracúva podobné otázky odborník — biológ a ako sú spracované v spomenutom zborníku, je v tom, že biológ vychádza z faktového materiálu, naň sa odvoláva, zatiaľ čo autori zborníka vychádzali zo všeobecných filozofických téz o zákonoch a kategóriách dialektiky a odborný materiál má výlučne ilustratívnu funkciu.

Tento prístup v rozhodujúcej miere ovplyvnil tak vnútornú štruktúru jednotlivých kapitol, ktoré sú v podstate samostatné, ako aj celú úroveň zborníka. Dokonca aj ilustratívny postup, akého sa autori pridržajú, zostáva nie celkom využitý, uplatnený je v príliš schematickej podobe, netvorivo, dogmaticky. Azda najväčšie deformácie v konečnom efekte vznikajú z toho, že kategórie a zákony dialektiky sa prezentujú v podstate tak, ako ich sformuloval Engels, akoby filozofia (v spolupráci so špeciálnymi vedami) odvtedy ničím nebola obohatila poznanie dialektiky. Aj keď upustíme od požiadavky dať nejaký viac-menej vyčerpávajúci syntetický obraz o terajšej situácii v rozpracúvaní otázok dialektiky, predsa len by sa žiadalo spomenúť aspoň nové problémy a smer, v akom sa ich riešenie uberá, prípadne naznačiť, čím môžu vedy o živej prírode prispieť k ich riešeniu. Zatiaľ autori sa poväčšine uspokojujú s ilustráciou dávno známych téz, pričom materiál vyberajú veľmi ľubovoľne, bez ohľadu na historickú etapu, v ktorej vznikol, takže „ilustrácie“ k jednotlivým filozofickým tézám predstavujú neraz nesúrodú mozaiku príkladov z celého doterajšieho vývinu biológie. Prevládajú príklady vybrané z prác uznávaných autorít (I. P. Pavlov, Ch. Darwin, Vernadský atď.), veľmi zriedka sa nastoľujú sporné otázky, a keď, tak celkom v duchu doterajších dog-

¹¹ Očerok dialektiky živej prírody. Zborník pod red. G. V. Platonova, N. V. Žukova-Verežnikova, N. M. Kaganova a N. V. Medvedeva, Moskva 1963.

matických diskusií. Namiesto toho, aby sa na základe dôkladnej filozofickej analýzy poukázalo na ťažkosti v riešení jednotlivých odborných otázok a odhalili sa gnozeologické a metodologické korene prípadných jednostranných názorov, objektívne a nezáujate sa ocenil aj ich pozitívny prínos k poznaniu daného javu, namiesto toho sa z pozícií dogmaticky poňatých filozofických téz prijímajú jedny názory ako dokonalé, správne a iné sa úplne zamietajú. Týka sa to aj tu hlavne otázok genetiky, evolučného učenia, ale aj iných. Málo prijateľný je spôsob, akým sa v zborníku obhajujú niektoré tézy T. D. Lysenka, ktoré sú v zjavnom rozpore s bežne poňatými zákonmi a kategóriami dialektiky (napr. téza o rozhodujúcom význame vonkajšieho prostredia pre život organizmu).

V tom poňatí, aké reprezentuje Náčrt dialektiky živej prírody, vyzerá biológia nie ako samostatná veda, ale iba ako „konkretizácia“ dialektiky. Pretože v biológii (ako v žiadnej inej vede) niet takých poznatkov, ktorými by nebolo možné ilustrovať kategórie a zákony dialektiky, vedie ilustratívna metóda k záveru, že všetky problémy a poznatky majú filozofickú povahu. A tak sa stiera hranica medzi odbornovedeckými a filozofickými otázkami. Keď sa navyše ešte temer úplne vynechajú otázky gnozeologické a metodologické a zanedbá sa historický pohľad na poznatky a teórie, nevidia sa v dobovom a vývinovom kontexte, zostane jednostranný ontologický pohľad na živú prírodu, ktorý je v podstate pohľadom „naturfilozofickým“.

Potvrzuje sa, že obavy kritikov projektu „dialektiky prírody“, aby s utvorením takejto disciplíny nedošlo k obnoveniu „naturfilozofických“ tendencií, boli opodstatnené.

Vzniká napokon otázka, komu je potrebná takáto dialektika prírody. Filozofa neučí tomu hlavnému, čo potrebuje — filozofickej analýze. U biológa môže utvrdiť dojem, že filozofia je svojho druhu „parazitická“ disciplína, celá práca ktorej spočíva v tom, aby obrovské bohatstvo už hotových vedeckých poznatkov roztriedila, k akému zákonu alebo kategórii patria, resp. ktoré zákony a kategórie možno nimi ilustrovať, ale nie je schopná tvoriť, objavovať nové ani vo svojej vlastnej sfére, ani v sfére špeciálnych vied.

Nechceli sme tu písať recenziu Náčrtu dialektiky živej prírody. Upozornili sme len na niektoré jeho stránky, ktoré je potrebné osvetliť z hľadiska diskusie o „dialektike prírody“ ako samostatnej filozofickej disciplíne. Kritickým poukazom na niektoré negatívne stránky tohto pokusu nechceme tvrdiť, že pre určitý okruh čitateľov môže mať kniha svoj pozitívny prínos. Ide však o to, že v Náčrte dialektiky živej prírody naznačená cesta nie je tá najlepšia a najvyhovujúcejšia pre spoluprácu filozofov a prírodovedcov. Vzťah medzi filozofiou a prírodnými vedami sa v súčasnosti dostáva do vyššej roviny a kladie na špecialistov jednej i druhej oblasti neporovnateľne vyššie nároky než dosiaľ. Je prirodzené, že novými objavmi a poznatkami silnejú aj v biológii (ako aj v iných vedách) tendencie k syntéze. No tieto tendencie je potrebné preskúmať predovšetkým ako prejav vnútorných zákonitostí biologického poznania, aby bolo možné určiť, v čom, kde a ako môže filozofia pomôcť.

Rozvoj biologických vied je tiež protirečivý, a preto je prirodzené, že úroveň dosiahnutých teoretických poznatkov nie je vo všetkých oblastiach rovnako vysoká, a teda ani potreba syntézy sa nejaví vo všetkých rovnako nalichavo. Že živé existuje a vyvíja sa protirečivo, skokmi, že nová, vyššia kvalita neguje starú — to už dnes biológom dokazovať netreba. Ich zaujíma mechanizmus týchto zmien, chcú ho poznať tak detailne a dôkladne, aby tieto zmeny mohli ovládať v každom ich článku a reprodukovať ich v pôvodnej, prípadne zmenenej podobe. V ceste za dosiahnutím tohto cieľa narážajú predovšetkým na zložité štruktúrne vzťahy, poznanie ktorých sa obohatilo, ale aj mimoriadne skomplikovalo búrlivým rozvojom výskumu na bunecnej, subbunecnej a molekulárnej rovine organizácie. Horizontálnu a vertikálnu súvislosť rozličných ro-

vín organizácie, špecifické zákonitosti jednotlivých rovín a ich spätosť so zákonitosťami celkov vyššieho stupňa — to sú otázky, ktoré sa v teoretickej biologickej literatúre vyskytujú najčastejšie, o riešenie ktorých sa odborníci pokúšajú. Odtiaľ pramení zvýšený záujem o filozofické kategórie časti a celku, kvality a kvantitty a iné, a s tým je spojený aj záujem o metodologické otázky, najmä vzťah analýzy a syntézy, význam modelov, vzájomný vzťah fyzikálnych, chemických, matematických a biologických metód atď. atď.

Náčrt dialektiky živej prírody temer úplne obišiel tieto otázky. Obmedzil sa na ilustrovanie najvšeobecnejších téz, pričom veľmi málo využíva práve najnovšie poznatky. Ním načrtnutý obraz dialektiky živej prírody je veľmi schematický, zakončený, statický, bezproblémový, v mnohom ohľade jednostranný a zastaralý. A preto aj málo podnetný.

Zdá sa, že v priebehu ďalšej diskusie bude užitočné vrátiť sa k niektorým pripomienkam kritikov a k ich návrhom, najmä pokiaľ ide o štruktúru marxistickej filozofie a jej vývinové zmeny v závislosti od vývinu špeciálnych vied, o vymedzenie obsahu filozofických problémov prírodných vied a v súvislosti s tým aj predmetu a obsahu navrhovanej „dialektiky prírody“, ak sa jej existencia vo svetle dôkladného riešenia spomenutých otázok ukáže ako nevyhnutná.

O SPOLOČENSKÝCH PREDPOKLADOCH ROZVOJA MARXISTICKEJ IDEOLÓGIE

(Z talianskych diskusií)

V súčasnom období mimoriadne vzrastá význam povinnosti každej marxisticko-leninskej strany usilovať sa o socialistický vývin vlastnej krajiny na základe historických a národných osobitostí, vytvárať vlastnú koncepciu vývinu k socializmu.

Generálny tajomník Talianskej komunistickej strany Palmiro Togliatti v jednom zo svojich článkov o súčasných problémoch medzinárodného komunistickeho hnutia, o ceste prekonávania existujúcich rozporov v hnutí zdôraznil, že je nutné predovšetkým v diskusií rozpracovať významné sporné problémy: „Keď napríklad chybné tvrdí, že vraj mierové spolužitie znamená kapituláciu pred imperialismom, prijatie status quo a upustenie od triedneho boja, vynára sa otázka presného ujasnenia, čo znamená mierové spolužitie a prečo nevedie k odmietnutiu, ale k novému rozvoju triedneho boja. Avšak to je téma, o ktorej sa môže prospešne diskutovať jedine na základe nových skúseností, získaných tak v kapitalistických krajinách, ako aj v tých, ktoré len teraz získali alebo získavajú nezávislosť.“ Talianska komunistickej strana dôsledne postupuje v zmysle týchto Togliattiho slov a intenzívne skúma spoločensko-ekonomickú štruktúru Talianska a hľadá najprimeranejšie politické formy činnosti strany v nových podmienkach. Talianska komunistickej strana plní tak svoju nacionálnu, ale aj internacionálnu povinnosť. Tieto problémy boli obsahom národnej konferencie strany, sú stredobodom záujmu teoretického myslenia talianskych komunistov.

Jedným z pozoruhodných článkov o týchto otázkach je článok uverejnený v časopise *Critica marxista*. Napísal ho L. Magri pod názvom *Problémy marxistickej teórie revolučnej strany*. Článok sa zaoberá organizačnými a teoreticko-praktickými formami strany v súčasnosti, otázkami tzv. novej strany. Rozvíjajú sa v ňom najmä Gram-